

SPLETITÁ CESTA KE KÁNONU STARÉHO ZÁKONA

Magne Saebø, On the Way to Canon (Creative Tradition History in the Old Testament). JSOT 191, Sheffield Academic Press, Sheffield 1998, 401 stran.

Sborník jedenadvaceti článků norského starozákonníka M. Saebø představuje výběr z jeho rozsáhlé tvorby posledních dvaceti let. Autor patří mezi výrazné badatele ve svém oboru, což potvrzuje i to, že se stal vedoucím projektu Hebrew Bible/Old Testament (HBOT), který volně navazuje na projekt Cambridge Bible History z konce sedmdesátých let a představuje snad nejrozsáhlejší současný podnik sledující dějiny vzniku, podání a působení Starého zákona (první osmisetstránkový svazek HBOT I/1. z roku 1996, obsahující mimo jiné statě E. Tova, J. Neusnera, M. Fishbane, H. Hübnerna, J. Bartona a J. Maiera, naznačuje rozsáhlost zamýšleného projektu a zúčastněnost mnoha předních světových badatelů).

Zastřešujícím tématem sborníku *On the Way to Canon* jsou dějiny podání „Starého zákona“ (protože se zprvu jedná o jeho předdějiny je tento pojem jakosi terminologickou prolepsi) a dějiny podání ve Starém zákoně v jeho již víceméně protokanonickém a později i kanonickém tvaru. V úvodní kapitole (str. 21–33) Saebø stručně skicuje perspektivy dějin podání. Ty se mohou vyznačovat komplementaritou rozdílných, dříve často protichůdně viděných interpretačních směrů. Tak je například možné podle autora rozumět spojení synchronního a diachronního přístupu jako funkci přemosťující jednotlivé prvky mnohotvarých textů (diachronní aspekt) s více či méně odlišnou kontinuitou a rostoucí jednotou (synchronní aspekt). Rovněž primárně literární

(J. Wellhausen), ústní (H. S. Nyberg, I. Engnell), předliterárně-kompoziční (H. Gunkel) či převážně literárně-kompoziční (pozdější M. Noth a G. von Rad) důrazy nemusí stát v neřešitelném protikladu, je-li dostatečně pamatováno na rozlišení mezi formální a vnitřní stránkou tradovaného (*traditum*) a tradování (*traditio*), jejich vzájemného sepětí, interreaktivity, ale i reciprocity. Výslednicí takto pojímaného vztahu je podle Saebø tvůrčí pohyb vpřed směrem k autoritativnímu *traditum* kánonu Hebrejské Bible/Starého zákona. Tento pohyb je v knize sledován na čtyřech různých rovinách, které mají pomoci zachytit proces dějin podání od „(pra)původní“ předlohy až po kánon v následující souslednosti: (a) Na rovině dějin podání textu Starého zákona obecně, kde si masoretský text (MT) získával své výsadní postavení mezi ostatními textovými verzemi (str. 36–55). Již zde Saebø příznačně formuluje vztah textu Starého zákona k jeho zatím spíše hypotetickým předchůdcům, když hovoří o masoretském textu jako o svědkovi pohybu od textové pluriformity k textové uniformitě. Autor podepírá svou tezi nálezy z Kumránu, jež popřely teorie obecné předlohy (*Vorlage*) a původního textu (*Urtext*) Starého zákona tak, jak je zastávali v různých podobách E. F. K. Rosenmüller a P. de Lagarde, a které potvrzují diverzitu textových svědectví v jejich pluriformitě. Protomasoretské (pMT) dokumenty nalezené v kumránských jeskyních jsou jen jednou z nejméně pěti doložených textov-

vých skupin (viz podrobnější rozvedení v nově revidované učebnici textové kritiky E. Tov, *Der Text der Hebräischen Bibel*, Stuttgart–Berlin–Köln 1997). Později kanonizovaný masoretský text navazuje na svého proto-předchůdce a vybírá tak z bohatosti textových svědectví, která s největší pravděpodobností existovala až do pádu Druhého chrámu (70 po Kr.). Sæbø upozorňuje na teologický a sociologický rozměr procesu formování kánonu, jež se také odrážel na tvarování starozákonního kánonu. (b) Proměny procesu dějin podání jsou také ozřejměny na rovině několika konkrétních textů (Gn 49,24b–25, Ex 3,13–15, Iz 7,3–9 a 8,9–10, Ž 72, 8 a 89, 26, Za 9, 10b a Pl 3,1), které zachycují jeho složitost a rozsáhlost (str. 58–142), a (c) na rovině teologických témat, kde jsou kromě proměn procesu dějin podání také zohledněny dějiny působení přispívající rozhodujícím způsobem k hledání soufadic sledovaných teologických položek, jakými jsou například kněžský zákoník, etika Starého zákona nebo vztah mesianismu a eschatologie (str. 144–247). (d) Závěrečná sjednocující rovina ukazuje prostřednictvím několika studií již dříve konstatovanou cestu od textové pluriformity k stále větší uniformitě, ve které je traditum završené kánodem současného textu Starého zákona, považovaného za poslední tvar *traditio* (str. 250–307). Jakkoli se může zdát načrtnutý obsah publikace přehledný, jednoznačný, jednosměrný a nakonec završený kánodem Starého zákona, není tomu tak. Sæbø v žádném případě nezjednodušuje a neschematizuje proces, který je některými badateli viděn jako prvoplánově rozhodnutý, kontinuální pohyb k již určitým způsobem rozvrženému kánonu

Starého zákona. Autor uzavírá závěrečnou pasáž této části slovy: „Kánon přes veškerou kontinuitu znamená významný a efektivní přechod a bod obratu. Poté, co kánon intervenoval do vztahu mezi traditum a traditio, se tento vztah změnil.“ (str. 307.) Dějiny Starého zákona, jak již titul knihy napovídá, jsou tvůrčími dějinami podání na cestě ke kánonu.

V závěrečné části (str. 310–348) autor představuje portréty tří badatelů tří různých staletí, kteří se zabývali dějinami podání, a každý z nich specifickým způsobem přispěl k metodologickému projasňování společného předmětu studia a jeho vztahu k již existujícím nebo nově se objevujícím spřízněným disciplínám. Tak J. P. Gabler na konci 18. století nově specifikuje vztah biblické a dogmatické teologie a vybojovává pro první ze jmenovaných právo na vědeckost, díky čemuž je považován za „otce moderní biblické teologie“ (str. 326). O století později se W. R. Smith zasazuje o otevřenější vztah starozákonní vědy vůči novým vědním oborům (sociologii náboženství a antropologii). V první polovině 20. století skandinávský badatel S. Mowinckel, v návaznosti na náboženskodějinný přístup H. Gunkela, popisuje dějiny podání v důrazném připomenutí jejich kultického aspektu, který se podle něj musí výrazně podílet na vytváření návrhů principů exegetických strategií. Obzvláště portrét S. Mowinckela je pozoruhodný a prozrazuje autorovu hlubokou obeznámenost se specifiky a vnitřními rozdíly takzvané skandinávské školy.

Kniha je opatřena rozsáhlou bibliografií a rejstříkem autorů a biblických míst. „On the Way to Canon“ je výbornou prací, která dokumentuje mnoho-

vrstevnost možností jak hovořit a psát o kánonu Starého zákona, jeho před-

dějinách, vzniku a ustalování posledního tvaru.

Filip Čapek

JAKÝ ŘÁD MÁ SVOBODA?

Michael Novak, Filosofie svobody, Praha, Vyšehrad 1998, 237 stran.

Záslouhou nakladatelství Vyšehrad se českým čtenářům dostala do ruky další práce pozoruhodného amerického katolického myslitele, politologa M. Novaka (dosud Duch demokratického kapitalismu, 1992, a Vyznání katolíka, 1995). Filosofie svobody je dílo uveřejněné brzy po převratných změnách ve východní Evropě (Washington 1990), reflektující sociální rozměr lidské svobody a dokazující zásadní vliv svobodného uspořádání společnosti na její hospodářský rozvoj.

Novak se soustředí především na situaci v Latinské Americe, kterou dobře zná a jíž se zabývá po mnoho let. Nechá zaznít i pro Evropana provokující americký patriotismus: „*Moje převažující přesvědčení je, že Stvořitel spojil naše kontinenty, severní a jižní, a vštípil nám hlubokou vášeň pro svobodu... Svoboda je pravým osudem této polokoule a jejím prostřednictvím celého světa.*“ (26) Původní název knihy je ostatně „Hemisphere of Liberty“ (polokoule svobody), její zaměření však ani zdaleka není omezeno na jednu polokouli.

Novak rozvíjí a zdůvodňuje určitý postoj k životu, který nazývá „katolická whigovská tradice“ a který považuje nejen za možný, ale za nutný pro rozvoj svobodného uspořádání společností a světa. Ti, které Novak nazývá „katoličtí whigové“, se vyznačují především následujícími rysy:

– věří v důstojnost lidské bytosti, v lidskou svobodu, v institucionální reformy, v postupný pokrok...

– vidí svobodu jako svobodu založenou na řádu - ne jako svobodu, v níž si každý dělá, co chce, ale jako svobodu, ve které člověk dělá to, co by dělat měl...

– věří v lidský pokrok v dějinách, pokrok, jehož osou je především svoboda... (22)

Novak samozřejmě ví, že taková charakteristika není omezena na tradici katolickou a ne jeden průkopník těchto myšlenek byl nekatolík. Užívá svého názvu spíš jako označení pro určité filosofické pojetí člověka a světa.

Na tomto základě se již po staletí rozvíjí konservativní, ale sociálně citlivé pojetí svobodné společnosti, které se s různou mírou úspěšnosti prosazuje do praxe. Autor zdůrazňuje, že svoboda nemůže uspět, pokud není podložena praktickými institucemi a takové instituce jsou plně závislé na lidech, kteří je vytvářejí: „...nemohou fungovat bez uplatňování základních lidských ctností, společenských i osobních. Řešení úkolu společenské rekonstrukce musí začít pečlivou analýzou lidské hříšnosti. Pak pokračuje dlouhým vzděláváním ve ctnostech, které připraví muže a ženy na takový život, jakým by měli svobodní občané žít, aby vytvořili instituce, které podporují tvořivost.“ (86)

Úspěšnost svobodného uspořádání hospodářství a politiky je neoddělitelně